

Отож, оволодіння учнями мовленнєвими вміннями сприяє мовленнєвому та загальному розвитку молодшого школяра.

Потребує дослідження різноманітних аспектів проблема формування мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку в педагогічній, психологічній та лінгвістичній літературі і педагогічному досвіді. Є нагальною потребою визначити дидактичні особливості ефективного керівництва процесом розвитку мовлення учнів початкових класів, що допоможе виявити рівні їхнього мовленнєвого розвитку у залежності від засобів керівництва цим процесом.

1. Закон України "Про загальну середню освіту" // Початкова школа. – 1999 – №8.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа – 2000. – №1 С 28-42.
3. Концепція загальної середньої освіти // Початкова школа. – 2002 – № 2:3
4. Варзашка Л.О. Методика розвитку зв'язного мовлення. Методичні рекомендації – К – 1991 – 164с
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1-2 класи. – К Початкова школа 2001 – 296с

Олена Хруц

м. Івано-Франківськ

Ціннісні орієнтири розвитку психіки молодших школярів

Людина, особистість – найвища цінність суспільства і держави. Розвиток її – не лише завдання сім'ї, школи, позашкільних освітніх установ, але й всього суспільства, в тому числі найважливіших наук про людину – психології, педагогіки, анатомії і фізіології тощо.

Проблема розвитку особистості набула незваної до цього важливості, складності і відповідальності. Гострота проблеми полягає в тому, що вона прямим чином пов'язана з перебудовними процесами, що відбуваються в Україні. Лише розвинута особистість без комплексів авторитаризму, соціальної замкнутості, страху, надмірної психічної стурбованості здатна успішно засвоювати знання і застосовувати їх у житті.

Успіх і процвітання, суспільна і ділова активність, ініціатива і підприємливість – все це неможливе без належного розумового, морального, трудового, естетичного і фізичного розвитку особистості. Формування людей, які мають вищезгадані якості, починається з початкової школи. Саме на цьому етапі життя особистості важливо помігати й оцінити здібності закладені в дитині природою, і створити умови для їх розвитку. Шанси учня молодшого шкільного віку розвинути свої внутрішні задатки залежать не тільки від нього, але й, в основному, від підготовки, цілеспрямованості і турботливості першого вчителя.

Чіткий режим, загальний ритм життя школи, нові обов'язки і, фактично, щоденний звіт про їх виконання – все це сприяє виробленню певних стереотипів, перебудові психічного життя молодшого школяра.

Досвід показує, що там, де відсутня педагогічно доцільна організованість, де панує “заорганізованість”, казенщина і муштра, у дітей з’являються такі психічні особливості і стани, як замкнутість або надмірна збудливість, хвороблива адаптація до шкільних умов життя. Відповідно ускладнюється і психічний розвиток учня, що, в свою чергу, формує у неї негативне ставлення до вчителя, навчання, школи.

З перших днів шкільних занять діти мають відчутти піклування про них, що поєднується з вимогливістю до їх праці і поведінки.

Психічному розвитку молодших школярів сприяє велика сприйнятливність їх до впливу вчителя. Слово педагога для них -- закон. Але це слово має бути лагідним, спокійним, доброзичливим. Діти виконують все, що вимагає вчитель, але не завжди так, як треба. Бракує умінь і навичок. Саме в такій ситуації вчитель має розуміти труднощі дитини, намагатись їй допомогти. Це – допомога розвитку, становленню поки що маленької людини.

Перші дні перебування дитини в школі, як свідчить узагальнений досвід, найбільш сприятливі для формування її психіки. тому що їй цікаво все, що робить учитель на уроці, які завдання дає, як говорить, як ходить, як сміється тощо. Саме в перші шкільні дні зароджується інтерес до навчання, старанність у виконанні навчальних завдань. Цей інтерес необхідно весь час підтримувати, розвивати.

Нами помічено, що від некоректної поведінки вчителя, надмірного “виколювання”, надто офіційного стилю спілкування і дорікань, постійних покрикувань у першокласників зникає інтерес до занять, загальмовується розвиток і в багатьох випадках надовго. Така некоректна поведінка вчителя не тільки не продовжує батьківське виховання, але й приводить до психічних зривів.

Великий вплив на розвиток учнів молодших класів має оцінювання їх навчальної діяльності. Досвід показує, що більший вплив на дітей справляє оцінка, записана у щоденнику, ніж словесна, що висловлена вчителем на уроці. Оцінка досягнень першокласників описовими оцінками типу “гарно”, “добре”, “молодець” тощо по-різному впливає на ставлення дітей до навчання та їх психічний розвиток.

Діти хочуть, щоб оцінка (словесно-описова чи бальна) виставлялась у зошит чи щоденник. Це наслідок їх роботи. Відсутність оцінок, а ще гірше, довготривале неопитування приводить до небажання вчитися, породжує думку, а потім і звичку, готуватись до уроків нерегулярно. Розвивається лінь, неорганізованість, ускладнюється загальний розвиток.

У процесі роботи над проблемою розвитку особистості молодшого школяра ми встановили цікаву закономірність: неспівпадіння наявного у більшості дітей бажання добре вчитися і відсутності необхідної для цього психічної підготовки, практичних умінь.

Бажання є стимулом розвитку, а можливості, воля і особливо навички – це засоби, механізми досягнення бажань. Ще К.Д.Ушинський вказував на залежність розвитку від сформованості навичок. “Коли б людина не мала здатності до навичок, то не могла б посунутись ні на один ступінь у своєму

розвитку... Ось чому те виховання, яке випустило б з уваги прищеплення вихованням корисних навичок і піклувалося б єдино про їх розумовий розвиток, позбавило б цей самий розвиток його найсильнішої підпори..." [1, 162].

Нами встановлено, що однією з найбільш типових причин відставання у навчанні і загальному розвитку є відсутність в учнів міцних навичок читання, письма, лічби.

У початкових класах, як свідчить досвід, більшість дітей сумлінно ставляться до навчання. Бажання бути хорошим учнем ще не приховується. Воно проявляється у високій активності дітей на уроках. Разом з тим, нами помічено, що у багатьох дітей немає впевненості в своїх силах. Це проявляється в тім, що ряд дітей надмірно переживають, коли вчитель називає їх прізвище, бояться виклику до дошки, намагаються бути непомітними. Надмірна тривожність породжує комплекс побоювання, а нерідко і страху, що негативно впливає на розвиток дітей.

Дослідження викладачів кафедри теорії та методики початкового навчання Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника показують, що успішний розвиток учнів молодших класів у великій мірі залежить від сформованості їх інтересів.

Ще К.Д.Ушинський стверджував: "Вихователь не повинен забувати, що навчання, позбавлене будь-якого інтересу і взяте тільки силою примусу, ... убиває в учневі охоту до навчання, без якої він далеко не піде" [2, 376].

Розвиток інтересів учнів початкових класів має певну діалектику. Основним стимулом навчання першокласника є вимога вчителя і новий для дітей сам процес навчання. У другокласників розпочинається процес формування певної мотивації навчання, поволі розвивається свідоме ставлення до навчальної діяльності. У 3 – 4-класників зростає зацікавленість навчальними предметами, посилюється інтерес до знань про природу і людей. У цьому віці (9-10 років) інтереси носять вибірковий характер: в одних більший інтерес до математики, в інших до мови, літератури тощо.

Розвиток, диференціація інтересів позитивно позначається на ставленні дітей до своїх навчальних обов'язків, до вчителів і школи. Провідну роль у даному розвитку, як показують наші дослідження, відіграє вчитель.

Виключно важливим завданням у формуванні психіки дітей цього віку є розвиток у них пізнавальних інтересів. Вчителям початкових класів варто пам'ятати мудру пораду Л.М.Толстого: "Щоб учневі було зрозуміло і цікаво те, чого його вчать, уникайте двох крайностей: не говоріть учню про те, чого він не зможе знати і зрозуміти, і не говоріть про те, що він знає не гірше, а іноді краще за вчителя" [3, 338].

У сьогоденних умовах інформація вчителя, окремі його вміння мають бути конкурентоспроможними. Особливо це стосується умінь користуватись навчальними пристроями на електронно-інформаційній основі, комп'ютерною технікою, навіть сучасним мобільним телефоном, з яким значна частина учнів початкових класів легко справляється.

З метою розвитку в учнів молодших класів пізнавальних процесів: спостереження, сприймання, мислення, запам'ятовування тощо – нами приділялась велика увага формуванню у дітей умінь спостерігати і правильно сприймати об'єкти.

Досвід показує, що в учнів кожного класу початкової школи є свої специфічні особливості протікання даних процесів. Так, учні першого класу звертають увагу на колір і форму предметів. Вони не помічають, з якого матеріалу предмети виготовлені, для кого призначені, з яких частин складаються тощо. Другокласники, особливо у другій половині навчального року, виявляють бажання більш детально розглянути об'єкт. Вони помічають окремі його якісні сторони, намагаються зрозуміти практичну сутність і значимість об'єкта спостереження.

В учнів 3 класу уже розвинута здатність до узагальнення, абстрагування. Четвертокласники роблять порівняння та узагальнення, перевіряють свої враження, намагаються експериментувати тощо.

Чим більше учень початкової школи набуває знань, різноманітних понять, тим активніше у нього розвивається уява. Ускладнення змісту і застосування активних методів навчання сприяють розвиткові довільної, більше того, творчої уяви.

За свідченням учителів, які проводили спостереження за нашим дорученням, розвиток уяви дітей надзвичайно різний. У дітей, що оперують більшою кількістю понять, мають більший словниковий запас та активне мовлення, швидше формується творча уява. Вони самостійно доповнюють, малюють уявний образ, називають зв'язки між реальними предметами і уявними картинами. Висока емоційність молодшого школяра і добре розвинута уява призводять часто до фантазування, певного перебільшення уявних подій чи образів.

Як показують наші спостереження, дитяча уява найбільше активізується в процесі обговорювання прочитаного, побаченого, почутого з розповіді вчителя, інших людей тощо. Розвиток уяви стимулює можливість самостійно висловити свою думку чи розв'язати складніше завдання.

У молодшому шкільному віці по-особливому розвивається увага. Особливість ця полягає в тім, що поряд з рухливістю, емоційністю, мимовільною увагою, що залишились з дошкільного віку, поволі, з певними труднощами, формуються зосередженість, цілеспрямованість, стійкість і довільність уваги. Звикання до шкільного режиму, до правил поведінки на уроці, до вимог учителя, які необхідно виконувати, – все це через формування необхідних навичок і розвиває стійкість, переключення, обсяг і довільність уваги.

Загальний психічний розвиток молодшого школяра неможливий без розвинутої уваги. “Увага, – говорив К.Д.Ушинський, – є ті єдині двері нашої душі, крізь які все, що є в свідомості, неодмінно проходить; отже, цих дверей не може поминути жодне слово навчання, інакше воно не попаде в душу дитини. Зрозуміло, привчити дитину тримати ці двері відчиненими – є справа першорядна, на успіху якої ґрунтується успіх усього навчання” [4,239].

У процесі дослідження ми прийшли до висновку, що намагання досягти уважності дітей дисциплінарними заходами: зауваженнями, окриками, сваркою, покараннями -- неефективне. Головним засобом формування і розвитку уваги є вправлення, роз'яснення, аналіз природних наслідків.

У процесі навчання в учнів початкових класів активно розвивається пам'ять. Особливістю цього розвитку є те, що у молодшому шкільному віці відбувається перехід від наочно-образної пам'яті до образно-логічної, а в 3 – 4 класах до перших проявів словесно-логічної.

У цей період формується міцність (стійкість), точність і об'єм пам'яті.

Досвід роботи з учнями показує, що на розвиток пам'яті (слухової, зорової, рухової тощо) впливає система організації їх діяльності. Якщо вчитель систематично і послідовно подає матеріал, веде дітей від легкого до важкого, від простого до складного, від знайомого до незнайомого, від поодиноких фактів до узагальнень, в учнів виробляється певна система знань, логічно пов'язаних між собою. Поняття ніби накладається одне на одне, взаємодоповнюються, завдяки чому знання надовго зберігаються в пам'яті.

Щоб запобігти забуванню вивченого, необхідне міцне початкове запам'ятовування, регулярне повторення матеріалу та закріплення вивченого. Молодші школярі люблять передавати те, про що тільки-но дізналися, і не люблять згадувати те, що забулось. Цю особливість дитячої психіки варто враховувати для розвитку їх пам'яті. З цією метою треба роз'яснити учням правила заучування, які забороняють зубріння та неосмислене механічне запам'ятовування.

Найкраще пам'ять розвивається в процесі переказування вивченого своїми словами, відтворення зв'язного тексту в цілому, а незв'язного – частинами.

В процесі розвитку пам'яті необхідно використовувати психологічний закон “двох кінців” запам'ятання тексту. Найкраще запам'ятовується те, що було на початку і в кінці тексту. Пропадає середина. На що особливість потрібно звертати увагу учнів.

В процесі засвоєння знань в учнів поступово розвивається здатність міркувати. Їх міркування тим змістовніші, чим більшою кількістю понять володіє школяр. Окремі міркування поволі складаються в систему мислення. Від конкретних понять діти переходять до узагальнень. Трудністю на цьому шляху є виділення найістотніших ознак предметів чи явищ.

Найбільш складним для молодших школярів є розуміння причинно-наслідкових зв'язків у пізнаваних явищах. Називаючи помічені зміни у явищах, діти не завжди розуміють причини цих змін. Тут необхідна допомога вчителя. Це в першу чергу стосується формування учителем доступних дитячому розумінню завдань, що спрямовують увагу дітей на причини змін та суть явища.

В учнів молодших класів (3 – 4 класи) уже проявляються певні індивідуальні особливості мислення: швидкість, гнучкість, самостійність, послідовність тощо. Ці особливості мислення необхідно помічати і розвивати.

Найкращим шляхом такого розвитку є привчання дітей спостерігати предмети і явища. Вчити не просто дивитись і бачити, а вдвлятись і розуміти. Без розуміння, тобто без свідомого сприймання правил, формулювань, узагальнень, неможливий розвиток мислення.

Окрім цього, розвиткові мислення сприяє особиста активність учнів у навчанні, самостійність здобуття знань під керівництвом учителя. Ми назвали лише окремі ціннісні орієнтири розвитку такого складного, комплексного феномена, яким є психіка молодшого школяра.

Кожен із психічних процесів в у найвідповідальніший період для розвитку дитини – у молодшому шкільному віці, вимагає окремого дослідження та аналізу.

1. Ушинський К.Д. Твори – Т. 4. – С. 162.
2. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. – С. 376.
3. Толстой Л.М. Педагогические сочинения. Изд. 2-е – М., 1953. – С. 338.
4. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. – С. 239

Михайло Гнатюк
м. Івано-Франківськ

Психолого-педагогічні, композиційні особливості образотворчої діяльності дітей молодшого віку

Малюнки дітей нагадують мистецтво з прадавніх культур. Їх аналізом займаються чимало фахівців, які розвиток лінійного, кольорового малюнка й пластики простежують на численних стародавніх пам'ятках, кресленнях з Єгипту, Азії чи Греції. Твори давніх художників мають багато спільного з творчістю і баченням дітей, однак їх не можна ототожнювати. Розумові здібності дорослої людини вже сформовані, а дитина перебуває в процесі розвитку. У ранньому дитинстві розвиток малюнка відбувається в певній послідовності, при цьому характерними є наявність строго визначених загальних етапів: дообразотворчий етап, етап упізнавання предмета у випадкових лініях і етап задуманого зображення [1, 56]. На першому дообразотворчому етапі розвитку малюнка у своїх „каракулях”, сувоях ліній, ламаних, прямих, рисочках, крапках дитина не бачить ніякої схожості з натурою. Вона засвоює предметні дії з олівцем, який залишає на папері сліди. На другому етапі дитина (5 років) починає розрізняти у своїх малюнках конкретні предмети, а на третьому діти вже задумуються над тим, що будуть зображувати, й про це говорять. У процесі розвитку малюнка ми бачимо „каракулі”, „головоноги”, „прозорість”, „типологію”, „схематизм”, „домальовування деталей” та інше.

Сфера емоцій і фізичний стан, розумові здібності дітей загалом відповідають їх віковій і графічним неоднорідним можливостям. У 1-2-річному віці дитина не усвідомлює побачене, нездатна його визначити й назвати. Вона розрізняє предмети завдяки розвиненій інтуїції. Нестійка увага і мінливість вражень не дозволяють адекватно реагувати на форму. З появою нового